

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาการวิจัย

“การศึกษา คือ ชีวิต - ชีวิต คือ การศึกษา” เป็นปรัชญาที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิดในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ครอบคลุมทุกเรื่องในวิถีชีวิต ตั้งแต่วัยเด็กจนถึงดาบ ซึ่งในแต่ละช่วงวัยของชีวิตก็จะมีกระบวนการพัฒนาวิถีชีวิตที่สำคัญ ๆ ได้แก่ การเลี้ยงดู การถ่ายทอดวัฒนธรรม การศึกษา ทั้งในระบบ นอกระบบ และการศึกษาดตามอัธยาศัย การศึกษาในแนวนี้นี้เรียกว่า “การศึกษาพื้นบ้าน” ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมพื้นบ้านหรือภูมิปัญญาชาวบ้านที่ได้สืบสานจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งจนถึงปัจจุบัน แม้ว่ารูปแบบการจัดการศึกษาในแต่ละยุคสมัยจะต่างกัน แต่ปรัชญาในการจัดการศึกษาซึ่งยึดหลักการเดิม คือ การเชื่อมโยงการศึกษาเข้ากับวัฒนธรรมของชุมชน (Ocitti, 1993)

ดังนั้น การถ่ายทอดวัฒนธรรมจึงถือว่าเป็นมิติสำคัญของการศึกษาพื้นบ้าน เป็นพลังขับเคลื่อนทางวัฒนธรรม และเป็นฐานแห่งการศึกษาดตามอัธยาศัย อาจกล่าวได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม เป็นความรู้ ความสามารถ และทักษะที่สำคัญมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นหัวใจของการศึกษาพื้นบ้าน ซึ่งจำเป็นจะต้องได้รับการสานต่อเพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน

การศึกษาในแนวใหม่ที่นำแนวคิดเรื่องการศึกษาพื้นบ้านมาใช้ จึงอยู่ภายใต้แนวคิดที่ว่า “การศึกษา คือ กระบวนการเรียนรู้ที่บุคคลได้พัฒนาความสามารถใหม่ให้สอดคล้องกับทักษะและทัศนคติเดิมที่มีอยู่ เพื่อดำเนินบทบาทของคนในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุผลตามเป้าหมาย” (Ocitti, 1993 : 23) ซึ่งเป็นแนวทางเดียวกับการศึกษาของไทยที่มุ่งเน้นการศึกษานบนพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังปรากฏอยู่ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 และแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544)

ปัญหาของการศึกษาในปัจจุบันอยู่ตรงที่ว่า การศึกษาที่จัดให้กับประชาชนมิได้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน กล่าวคือ การจัดการศึกษาดตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ได้ให้ความสำคัญ

กับการศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) ในขณะที่การศึกษาแบบดั้งเดิมถูกเตะเลข ขาดการยอมรับ ก่อให้เกิดการดำรงชีวิตอย่างไม่สมดุล ประสบการณ์จากการพัฒนาที่ละทิ้งภูมิปัญญาดั้งเดิมทำให้ได้ข้อสรุปถึงแนวทางการพัฒนาจำเป็นต้องอยู่บนพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น” ดังนั้นการศึกษาพื้นบ้าน” ซึ่งมีนัยเกี่ยวกับการศึกษาในวิถีชุมชน* เป็นการศึกษาเรียนรู้ของคนไทยที่ดำเนินไปภายใต้วิถีของชุมชน เน้นคุณค่าและจิตใจ เรียบง่าย และใช้ประโยชน์ได้จริงถือเป็นการศึกษากระแสหลักของไทยมาแต่แรกเริ่ม แต่ได้ถูกเตะเลขไปเมื่อการศึกษาเรียนรู้ตามอย่างประเทศตะวันตกเข้ามาในช่วงศตวรรษที่ 24 หรือเมื่อประมาณ 100 ปีเศษที่ผ่านมา และกลายเป็นกระแสหลักของการจัดการศึกษาในปัจจุบัน

ทุกวันนี้ การศึกษาแบบเดิมภายใต้กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนได้ถูกเตะเลขและตกต่ำลงจนถึงที่สุดแล้ว หากปล่อยไว้ก็จะกระทบต่อการดำรงอยู่ของชุมชน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2539)

รูปธรรมหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นปัญหาที่เกิดจากการขาดภูมิปัญญาคือ ปัญหาป่าไม้ ซึ่งแนวคิดในการแก้ไขมีอยู่ 2 แนวคิด

แนวคิดมรก คือ การมองว่าคนกับป่าไม้สามารถอยู่ร่วมกันได้ คนเป็นผู้ทำลายป่า ดังนั้นการจะรักษาป่าไว้ได้จำเป็นต้องอพยพคนออกจากพื้นที่ป่า

แนวคิดที่สอง คนกับป่าสามารถอยู่ร่วมกันได้หากมีการจัดการที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งแนวคิดนี้ได้มีการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นขึ้นมาใช้ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน โดยการถ่ายทอดแนวคิดผ่านทางเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนนั้นมีกระจายอยู่ทั่วไปทางภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย

* คุราตะเอ็คได้นหนังสือ 200 ปีการศึกษาไทย กรมการศึกษานอกโรงเรียน น.ป.ป.

** แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 หลักการที่ 3 ระบุว่า การก้าวทันความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการสมัยใหม่ และการรับวัฒนธรรมจากต่างประเทศหรือจากภายนอกชุมชน จะต้องประสานควบคู่ไปกับความเข้าใจและตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญา ภาษา...

*** คุราตะเอ็คได้นหนังสือในการศึกษาพื้นบ้าน เอกสารประกอบการจัดทำนโยบายส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา

* คุราตะเอ็คได้นหนังสือในการศึกษาในวิถีชุมชน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2539.

การดำเนินงานของรัฐที่ผ่านมาตั้งแต่แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 เป็นต้นมาได้อาศัยแนวคิดแรกเป็นหลักในการคิดหาวิธีแก้ปัญหาป่าไม้ ซึ่งตลอดระยะเวลาของการแก้ไขปัญหাপ่าไม้ตามแนวคิดนี้กลับก่อปัญหามากขึ้น เนื่องจากการย้ายคนออกจากป่าส่งผลกระทบต่อพื้นที่ทำกินและวิถีชีวิตของชุมชนอย่างมาก จนเกิดเป็นปัญหาที่ต่อเนื่องเรื้อรังอยู่ในปัจจุบัน ในสภาพการณ์ดังกล่าวนี้ปรากฏว่า มีหลายชุมชนที่สามารถหาทางออกให้กับชุมชนของตนเองได้ โดยการประยุกต์ภูมิปัญญาดั้งเดิม เช่น พิธีบวชป่า การทำเกษตรเชิงอนุรักษ์ การทำสวนสมุนไพร เป็นต้น ซึ่งความรู้เหล่านี้มิได้บรรจุอยู่ในหลักสูตรของโรงเรียน แต่กลับเป็นหลักสูตรของชุมชนที่ถ่ายทอดผ่านจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งโดยการถ่ายทอดกันเองในชุมชน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน กลายเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนนั้น ๆ ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการศึกษาคามอรรถาศัย (Informal Education)

ในชุมชนหลายแห่งทางภาคเหนือของไทย ได้มีการปรับตัวโดยนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นฐานในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนของคน ทั้งในลักษณะของการรื้อฟื้น การปรับประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของคน เช่น กลุ่มฮักเมืองน่าน กลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำแม่วาง องค์กรชุมชนอนุรักษ์ลุ่มน้ำแม่จัน-แม่สะลอง และองค์กรชุมชนอนุรักษ์บ้านป่ามอด ซึ่งทั้ง 4 กรณีนี้มีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจนเกิดเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกัน ดังนั้นหากวิเคราะห์ระบบการจัดการศึกษาที่อยู่ในชุมชนเหล่านี้ และทราบถึงกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน น่าจะเป็นประโยชน์ต่อการนำกระบวนการดังกล่าวไปเป็นแนวทางในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในวงกว้าง เพื่อเป็นกุญแจสำคัญในการแก้ไขปัญหাপ่าไม้ ปัญหาการแข่งชิงทรัพยากร และพัฒนาชุมชนของคนไปสู่ความยั่งยืนทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

1.2 วัตถุประสงค์

1.2.1 เพื่อวิเคราะห์รูปแบบและปัจจัยในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ที่ประสบผลสำเร็จในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

1.2.2 เพื่อนำเสนอรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ตัวอย่างของชุมชนที่ประยุกต์ภูมิปัญญาดั้งเดิมมาใช้แก้ปัญหของชุมชน เช่น ฮักเมืองน่าน ชุมชนลุ่มน้ำแม่วาง บ้านหลวงหวงป่า และศิวิวง

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

1.3.1 การวิจัยนี้มีลักษณะเป็นกรณีศึกษา โดยเลือกองค์กรชุมชน 4 องค์กรที่เป็นศูนย์รวมของเครือข่าย จากองค์กรชุมชน 2 ประเภท คือ องค์กรชุมชนเชิงวัฒนธรรม และองค์กรชุมชนเชิงวัตถุประสงค์ โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะค้นหารูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ป่าไม้ซึ่งหมายถึง ลักษณะการดำเนินงานในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบที่เป็นปัจจัยนำเข้า ได้แก่ คน ความรู้ และทรัพยากร ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบ และกระบวนการเรียนรู้ภายในเครือข่ายการเรียนรู้ ดังนั้นการศึกษานี้จึงมีลักษณะเริ่มจากจุดเล็ก ๆ คือ องค์กรชุมชน ไปสู่การอธิบายภาพใหญ่ คือ เครือข่ายการเรียนรู้

1.3.2 เป็นการศึกษาเฉพาะกลุ่ม/องค์กร จำนวนหนึ่ง จากกลุ่ม/องค์กรจำนวนมากที่เข้ามาเชื่อมกับองค์กรชุมชนทั้ง 4 องค์กรดังกล่าวในข้อ 1 เฉพาะประเด็นการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

1.3.3 ขอบเขตทางด้านภูมิศาสตร์ จำกัดการศึกษาอยู่เฉพาะพื้นที่เครือข่ายขององค์กรชุมชนทั้ง 4 ที่เป็นศูนย์รวมของเครือข่ายครอบคลุมถึงและเป็นเครือข่ายที่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับองค์กรชุมชนที่เป็นศูนย์กลางโดยพยายามให้กระจายอยู่ในพื้นที่ภาคเหนือตอนบน

1.3.4 ตัวแปรหลักที่ศึกษาได้แก่ รูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้

1.3.5 องค์กรชุมชนที่ศึกษาและพื้นที่ที่ศึกษา ได้แก่

- (1) กลุ่มฮักเมืองน่าน กับพื้นที่จังหวัดน่าน
- (2) องค์กรชุมชนบ้านป่านอด กับพื้นที่ตำบลแม่ทา กิ่งอำเภอแม่ฮอน จังหวัดเชียงใหม่
- (3) องค์กรชุมชนอนุรักษ์ลุ่มแม่น้ำจัน-แม่สะลอง กับพื้นที่ดอยแม่สะลอง จังหวัดเชียงราย
- (4) กลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำแม่วาง กับพื้นที่ตำบลแม่วาง อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่

1.4 ข้อตกลงเบื้องต้น

1.4.1 ข้อมูลขั้นปฐมภูมิที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกในส่วนของความคิดเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์ที่เป็นแกนนำทางความคิดและการปฏิบัติของชุมชนถือว่า เป็นตัวแทนความคิดเห็นของชุมชนได้

1.4.2. การเก็บข้อมูลภาคสนามและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกทั้งกับบุคคลและกลุ่ม เป็นการสร้างความเข้าใจในกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ตามสภาพที่เป็นจริง ดังนั้นข้อมูลที่ได้จึงเป็นข้อมูลจากสายตาของคนในพื้นที่ ส่วนการนำเสนอรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้นั้น เป็นข้อมูลที่วิเคราะห์และอาศัยมุมมองทางวิชาการเพื่อให้เครือข่ายการเรียนรู้ดังกล่าวถูกยกระดับขึ้นสู่ระดับชาติ เชื่อมกับการศึกษาในระบบโรงเรียน

1.5 แนวความคิดที่ใช้ในการวิจัย

แนวความคิดหรือทฤษฎีในการศึกษารูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้นั้น ดังที่กล่าวแล้วว่าเกี่ยวข้องกับ 2 ศาสตร์ใหญ่ คือ สังคมศาสตร์ (สังคมวิทยา) และครุศาสตร์ (การศึกษา)

ในส่วนของสังคมศาสตร์ แนววิธีการวิเคราะห์ของสำนักหน้าที่นิยม (Functionalism) เป็นแนวทางในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันการศึกษา กับสถาบันอื่นๆ ได้แก่ สถาบันเศรษฐกิจ การเมือง ศาสนา เป็นต้น ซึ่งนำมาเป็นประเด็นในการหาแนวทางการตอบคำถามที่ว่า การศึกษาเข้ามามีบทบาทในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าอย่างไร ให้เกิดความสมดุลระหว่างการดำรงชีวิตของคนในชุมชนอย่างมีความสุขกับการคงอยู่และความสมบูรณ์ของป่า ในขณะที่ที่ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ เป็นทฤษฎีที่ใช้อธิบายถึงการให้คุณค่า ให้ความหมายกับสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในแง่มุมมองของแต่ละบุคคล ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการหาคำตอบที่ว่า การดำรงอยู่ของชุมชนในสภาวะการเปลี่ยนแปลงนั้น ชุมชนมีการปรับวิถีคิด และค้นหาทางออกได้อย่างไร จึงทำให้ชุมชนอยู่รอด โดยรักษาสมดุลของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าไว้ได้

ในส่วนของครุศาสตร์ แนวคิดด้านการศึกษาที่ถูกนำมาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์นั้น ได้แก่ การศึกษาในวิถีชุมชน ซึ่งมีฐานความรู้อยู่ที่การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาปรับประยุกต์ให้เข้ากับภูมิปัญญาสากล โดยมองว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องของการศึกษาพื้นบ้าน จึงต้องได้รับการอนุรักษ์ ส่งเสริมและพัฒนา ให้เป็นองค์ความรู้ที่เหมาะสมกับพื้นที่นั้น ๆ ซึ่งการศึกษาในวิถีชุมชนเป็นการผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) นอกโรงเรียน (Non-formal Education) และการศึกษาตามอัธยาศัย (Informal Education) เข้าไว้ด้วยกัน ภายใต้ปรัชญา การศึกษาคือชีวิต ชีวิตคือการศึกษา

การศึกษาเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้ และการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า ได้มีผู้ทำการศึกษาไว้แล้วจำนวนหนึ่งซึ่งทำการศึกษาอย่างจริงจังและได้เก็บรวบรวมประสบการณ์ไว้ในรูปของบทความ หนังสือพิมพ์ งานวิจัย รวมทั้งบทสรุปของการดำเนินงานพัฒนาของแต่ละหน่วยงานไว้มากเพียงพอ ดังนั้นในการศึกษาคครั้งนี้ จึงใช้การศึกษาเอกสาร งานวิจัยที่หน่วยงานพัฒนาต่าง ๆ ได้ศึกษาไว้แล้วประกอบกับการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) โดยการเข้าร่วมกิจกรรมบวชป่าของชุมชน ซึ่งจะทำได้ข้อมูลตามสภาพที่เป็นจริงมาประกอบการวิเคราะห์หารูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ที่สามารถขยายผลไปสู่กว้างได้ ซึ่งต้องอาศัยประสบการณ์และความเชี่ยวชาญของผู้ทรงคุณวุฒิในการพิจารณารูปแบบร่วมที่เหมาะสมก่อนจะนำไปประยุกต์ใช้กับพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

การวิจัยนี้แบ่งการดำเนินงานออกเป็น 3 ขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การกำหนดและตรวจสอบกรอบแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบและปัจจัยในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์รูปแบบและปัจจัยในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ขั้นตอนที่ 3 การนำเสนอรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

1.6 ข้อจำกัดของงานวิจัย

1.6.1 เนื่องจากกรณีศึกษาแต่ละกรณีมีขอบเขตกว้างและมีหลายกรณี ดังนั้นข้อมูลที่ได้จึงเป็นภาพกว้างมากกว่าภาพลึก และเนื่องจากเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้เป็นเรื่องใหม่ที่เน้นกระบวนการ ดังนั้นจึงมีเนื้อหาครอบคลุมได้ทุก ๆ เรื่องในสังคม แต่ในงานวิจัยนี้ศึกษาเรื่องเดียว คือเรื่อง การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ดังนั้นการนำไปใช้และการสรุปบทเรียนจึงไม่สามารถครอบคลุมถึงทุกด้านทุกประเด็นของเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้

1.6.2 เฉพาะเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้นั้น พบว่า มีรูปแบบที่แตกต่างกันโดยเฉพาะในรายละเอียดของแต่ละพื้นที่ สำหรับการวิจัยนี้จะจัดแบ่งรูปแบบตามลักษณะของการเกิดเครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อให้เห็นกระบวนการในภาพรวม ทั้งนี้เนื่องจากต้องการ

หาแนวทางและเสนอแนะรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ในพื้นที่อื่นๆ

1.6.3 เนื่องจากเครือข่ายการเรียนรู้มีลักษณะเป็นพลวัต (Dynamic) ดังนั้นการกำหนดขอบเขตในการศึกษาจึงไม่สามารถกำหนดจากพื้นที่ได้ ต้องอาศัยการกำหนดจากองค์กรชุมชน

1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ

1.7.1 เครือข่ายการเรียนรู้ หมายถึง การประสานสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทั้งความรู้ ประสบการณ์ และทรัพยากรซึ่งกันและกันระหว่างคนกับคน คนกับกลุ่ม และระหว่างกลุ่มกับกลุ่มเพื่อการดำรงอยู่ของสมาชิกในองค์กรเครือข่าย

1.7.2 องค์กรประกอบในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ หมายถึง คน ความรู้ และทรัพยากร รวมทั้งกระบวนการเรียนรู้และกิจกรรมการเรียนรู้ที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ของคน ความรู้ และทรัพยากรนั้น ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต

คน ประกอบด้วยผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชนหรือองค์กร และผู้ที่มีความรู้ความชำนาญเฉพาะด้านในชุมชน

ความรู้ ประกอบด้วยความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน ความรู้ทางวิชาการหรือที่มาจากภายนอก และชุดความรู้หรือประสบการณ์ที่ชุมชนและองค์กรได้สะสมและพัฒนาขึ้น

ทรัพยากร ในที่นี้หมายถึงทรัพยากรวัตถุ เช่น เงินทุน ที่ดิน ป่าไม้ แหล่งน้ำ พืช สัตว์ และผลผลิตของชุมชน

องค์กรประกอบทั้งสามนี้ จะเป็นตัวกำหนดรูปแบบกระบวนการ ตลอดจนเนื้อหาสาระและกิจกรรมการเรียนรู้ของชุมชน การศึกษาที่เกิดขึ้นจึงสอดคล้องกับวิถีชีวิต ใช้ประโยชน์ได้จริง และเป็นกระบวนการเดียวกันกับการพัฒนาชุมชน

1.7.3 รูปแบบในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ หมายถึง ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ 3 ลักษณะ คือ

ลักษณะที่ 1 คน-คน เป็นการถ่ายทอดในระดับปัจเจกบุคคล เป็นการถ่ายทอดความรู้โดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนบุคคลเป็นหลัก

ลักษณะที่ 2 คน-กลุ่ม เป็นการถ่ายทอดให้แก่บุคคลที่อยู่ในชุมชนเดียวกันระหว่างปัจเจกบุคคลกับกลุ่มคนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

ลักษณะที่ 3 กลุ่ม-กลุ่ม เป็นการถ่ายทอดความรู้ระหว่างองค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ โดยอาจผ่านเข้ามาทางผู้นำกลุ่มหรือสมาชิกในกลุ่ม

1.7.4 รูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ หมายถึง พัฒนาการของลักษณะการถ่ายทอดในขั้นตอนต่าง ๆ ตั้งแต่ขั้นตอนการเกิดเครือข่ายการเรียนรู้ การประสานเชื่อมโยง และการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ ตลอดจนการดำรงอยู่ของเครือข่ายนั้น ๆ

1.7.5 กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง กระบวนการที่ทำให้องค์กรชุมชน มีความสามารถในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ได้อย่างต่อเนื่อง แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

(1) กระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการเชื่อมแหล่งความรู้ต่างๆ ภายในชุมชน

(2) กระบวนการเรียนรู้ภายนอกชุมชน หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการเชื่อมแหล่งความรู้ต่างๆ ระหว่างชุมชน

1.7.6 ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่มารวมตัวกันโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน อาจเป็นการรวมตัวกันตามพื้นที่หรือไม่ใช่พื้นที่ก็ได้ สมาชิกของชุมชนมีการติดต่อสื่อสารกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการกระทำกิจกรรมร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำและการจัดการ (ประเวศ วะสี, 2537)

1.7.7 องค์ความรู้ หมายถึง ชุดความรู้ด้านอาชีพเชิงอนุรักษ์ และชุดความรู้ด้านอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งเกิดจากการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับองค์ความรู้ภายนอก

1.7.8 ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ทักษะ และเทคนิค อันเกิดจากการสะสมองค์ความรู้มรดกทุกด้านที่ผ่านกระบวนการสืบทอด ปรับปรุง พัฒนาและเลือกสรรมาแล้วเป็นอย่างดี สามารถแก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย

1.7.9 องค์ความรู้ภายนอก หมายถึง วิทยาการสมัยใหม่ รวมทั้งความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นความรู้ที่ได้รับจากภายนอกชุมชน มิได้ถ่ายทอดตามกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) แต่ได้รับในรูปแบบของการฝึกอบรม การสัมมนา การศึกษา การเข้าร่วมโครงการ การสาธิต การดูงาน เป็นต้น ซึ่งการแบ่งองค์ความรู้ในชุมชนรับทราบได้ด้วยตนเอง

1.7.10. องค์กรชุมชน หมายถึง กลุ่มชาวบ้านที่มารวมตัวกันเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งการรวมตัวกันอาจอยู่ในรูป กลุ่ม ชมรม องค์กร มูลนิธิ หรือรูปแบบอื่น ๆ แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

(1) องค์กรชุมชนเชิงวัฒนธรรม หมายถึง องค์กรที่เกิดจากการรวมกลุ่มชาวบ้านโดยอาศัยวัฒนธรรมเป็นเครื่องยึดโยงกลุ่มเข้าด้วยกัน อาทิเช่น ความเชื่อ ประเพณี วิถีชีวิตที่คนในชุมชนมีส่วนร่วม

(2) องค์กรชุมชนเชิงวัตถุประสงค์ หมายถึง องค์กรที่เกิดจากการรวมกลุ่มชาวบ้านโดยการรวมกลุ่มนั้นเกิดจากความตระหนักในปัญหาและความจำเป็นต้องแก้ปัญหาร่วมกันหรือเกิดจากความสนใจร่วมกัน

1.7.11 การอนุรักษ์ หมายถึง การดูแล ป้องกัน รักษา ซ่อมแซม ปรับปรุง และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อมนุษย์มากที่สุดโดยไม่ทำลาย หรือทำให้เกิดความเสียหายน้อยที่สุด (คณะอนุกรรมการจัดทำคู่มือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับตำบลและหมู่บ้าน, ม.ป.ป.)

1.7.12 ทรัพยากรป่าไม้ หมายถึง พันธุ์ไม้ทุกชนิดในอาณาบริเวณเดียวกัน มีปริมาณไม้หนาแน่นเพียงพอ มีพื้นที่กว้างขวางพอที่จะมีอิทธิพลต่อดินฟ้าอากาศในท้องถิ่นนั้น และมีความแตกต่างจากพื้นที่ภายนอกโดยทั่ว ๆ ไป (คณะอนุกรรมการจัดทำคู่มือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับตำบลและหมู่บ้าน, ม.ป.ป.)

1.7.13 การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ หมายถึง การดูแล ป้องกัน รักษา ซ่อมแซม ปรับปรุง และการใช้ทรัพยากรป่าไม้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนมากที่สุดโดยไม่ทำลายหรือทำให้เกิดความเสียหายน้อยที่สุด นั่นคือ การใช้ทรัพยากรป่าไม้จะต้องไม่ก่อให้เกิดสภาพป่าเสื่อมโทรม

1.7.14 ผลกระทบ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในชุมชนสองด้าน คือ การเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพ และการเปลี่ยนแปลงสภาพป่า

การเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพมี 2 แบบ คือ การเปลี่ยนแปลงจากอาชีพที่ทำลายทรัพยากรป่าไม้ เช่น การทำไร่เลื่อนลอย การตัดไม้ทำลายป่า มาเป็นการทำเกษตรเชิงอนุรักษ์ ได้แก่ การทำไร่นาสวนผสม การทำวนเกษตร ซึ่งพิจารณาได้จากผู้ที่หันมาประกอบอาชีพการทำเกษตรเชิงอนุรักษ์ และการเปลี่ยนแปลงจากอาชีพที่ทำลายทรัพยากรป่าไม้ดังกล่าวมาเป็นอาชีพที่ไม่ทำลายทรัพยากรป่าไม้ หรือจัดขบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เช่น การทอดผ้า การทำไม้กวาด การเจียรไนพลอย การรับจ้างเย็บเสื้อโหลส่งโรงงาน เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงสภาพป่า จากสภาพป่าเสื่อมโทรมมาเป็นสภาพสมบูรณ์หรือการขยายพื้นที่ป่าที่สมบูรณ์ พิจารณาได้จากจำนวนพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้น หรือจากการสังเกตและการรับรู้ของชาวบ้านว่าป่ามีความสมบูรณ์มากขึ้น

ลักษณะป่าเสื่อมโทรม ตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม 2532 ได้กำหนดไว้ว่าป่าเสื่อมโทรมต้องมีสภาพเป็นป่าที่ไม่มีไม้ค่าที่มีลักษณะสมบูรณ์เหลืออยู่เป็นส่วนน้อยและป่านั้นยากที่จะกลับฟื้นคืนสภาพได้ตามธรรมชาติ โดยมีไม้ขนาดความยาวโดยรอบลำต้นที่สูง 130 เซนติเมตร ตั้งแต่ 50-100 เซนติเมตร ขึ้นกระจายอยู่ทั่วพื้นที่ไม่เกินไร่ละ 8 ต้น หรือมีไม้ขนาดความโตเกิน 100 เซนติเมตรขึ้นไป ขึ้นกระจายอยู่ทั่วพื้นที่ไม่เกินไร่ละ 2 ต้น (ประมวล เพชรสว่าง, 2534)

1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.8.1 ได้รูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ที่คาดว่าจะเป็นเครื่องมือพัฒนากระบวนการเรียนรู้ให้กับคนในชุมชน อันจะเป็นเครื่องมือสำคัญในการแก้ปัญหาด้านทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนต่อไป

1.8.2 เป็นแนวทางในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในระดับจังหวัด ระดับภูมิภาค และระดับนโยบาย

1.8.3 ตอบสนองมาตรา 46 ว่าด้วยการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาไทยในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่

1.8.4 เป็นพื้นฐานในการจัดทำนโยบายส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย